

УДК 347.73

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ФІНАНСОВО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Наталія КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів

SUMMARY

The paper put forward the theory of the existence and development of financial and procedural law, which objectively exists and permeates through the entire vertical plane Finance. We study cucpilni vidnocyny chto vynykayut in cferi pravovoho rehulyvannya financovo-protsecualnoyi diyalnosti state. The paper argues that there is no effective development of theories about the financial responsibility of financial sanctions and financial coercion, regardless of gaps with their respective filling in law, legal theory, financial substantive law relating to the financial statements. Because it is, the process takes place in practice, society and the state, in fact, use procedural rules finance; proved that practice a step ahead of investigators; of scientists sohodnennya requires the development, study theory, principles, general provisions objectively existing categories – financial process. Available reasoning on the distinction between financial and legal procedures and financial processes.

Key words: financial process, legal process, procedural activities, procedural law, rule of law, fiscal responsibility.

АНОТАЦІЯ

У статті висувається теорія існування та розвитку фінансово-процесуального права, яка об'єктивно існує й наскрізь пронизує по вертикалі всю площину фінансового права. Досліджуються суспільні відносини, що виникають у сфері правового регулювання фінансово-процесуальної діяльності держави. Доводиться, що неефективним є розвиток теорій про фінансову відповідальність, про фінансові санкції та фінансовий примус без огляду прогалин із їх відповідним заповненням у законодавстві, теорії права, фінансовому матеріальному праві, що стосуються фінансового процесу. Так як процес має місце в практичній діяльності, суспільство й держава, по суті, користуються процесуальними нормами фінансового права; доводиться, що практика на крок попереду дослідників, від науковців сьогодення вимагає розробки, обґрунтування теорії, принципів, загальних положень об'єктивно існуючої категорії – фінансового процесу.

Ключові слова: фінансовий процес, юридичний процес, процедурна діяльність, процесуальне право, норма права, фінансова відповідальність.

Постановка проблеми. Уважаємо, що на сьогоднішній час взаємодії суб'єктів публічної адміністрації із фізичними особами в галузі фінансів має місце реалізація норм не лише фінансового права, а й фінансового процесу. Фінансове право стало відокремленою від адміністративного права галуззю зі своїми підгалуззями, правовими інститутами та субінститутами. Норми фінансового права з його багатьма підгалуззями (бюджетною, податковою, страховою), інститутами тощо наділяють правами й обов'язками учасників фінансових правовідносин. Нагадаємо, що фінансовими правовідносинами класично прийнято називати суспільні відносини, що виникають, змінюються, припиняються у зв'язку з реалізацією державою функцій щодо мобілізації, розподілу та використання фінансових коштів. На нашу думку, об'єктивно існують не лише фінансово-правові відносини, а й фінансово-процесуальні відносини. І тут можна розглядати фінансовий процес і як юридичний процес у його вузькому, класичному розумінні, де учасником відносин має бути суд (судовий процес), і в більш широкому тлумаченні юридичного процесу, що включає всі вияви процедурної діяльності. Адже у фінансових відносинах, одним із учасників яких априорі є суб'єкт публічної адміністрації, завжди чітко прописано порядок дій, стадії, юрисдикції та інші обов'язкові елементи процесуальних правовідносин.

Актуальність теми. Таку наукову позицію ми будували з урахуванням положень, що містяться в роботах науковців загальної теорії права, адміністративного та фінансового права: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, С.С. Алексеева, Ю.П. Битяка, Л.К. Вороной, В.М. Горшеньова, Н.Ю. Пришви, А.Т. Пробко, Л.М. Касьяненко, А.Т. Комзюка, М.П. Кучерявенка, М.І. Матузова, О.В. Малька, О.П. Рябченко, Л.А. Савченко,

О.Ф. Скакун, Ю.О. Тихомирова, О.В. Фатхудиной, Н.І. Хімичевої, Г.Ф. Шершеневича, І.І. Янжула та ін.

Наша концепція зводиться до такого положення – фінансовий процес об'єктивно існує й наскрізь пронизує по вертикалі всю площину фінансового права. Тому мета статті – обґрунтувати таку позицію, спираючись на загальні положення теорії юридичного процесу в його широкому розумінні. Об'єктом дослідження стали суспільні відносини, що виникають у сфері правового регулювання фінансово-процесуальної діяльності держави.

Предметом дослідження є теоретичні основи фінансово-процесуального права.

Виклад основного матеріалу дослідження. За прикладами інших процесуальних галузей права (таких як господарський, адміністративний та інші процеси) можна стверджувати, що під впливом норм матеріального права можуть виникнути, трансформуватись норми процесуальні, у зв'язку з чим виникає потреба й можливість корекції процесуального права загалом.

Логічним убачається введення в наукову термінологію та законодавче поле країни терміна «фінансовий процес».

Що являє собою більш широка категорія – юридичний процес? Одна з дослідників цього архіважливого питання О.В. Фатхудинова вказує, що теорія права на сьогодні у сфері осмислення юридичного процесу суттєво відстає від досліджень у сфері матеріального права [1, с. 143]. Указана проблема аналізується в літературі останнього часу у формі або галузевих розробок процесуальних проблем [2; 3; 4], або досліджень загальноправового характеру, що визначають підходи до процесуальної форми з погляду права загалом, без аналізу її особливостей і специфічного призначення [5; 6].

Відомо, що в науці всі правові норми прийнято ділити на матеріальні й процесуальні. Відповідно, норми матеріального права визначають зміст прав, обов'язків

і заборон, безпосередньо спрямованих на регулювання суспільних відносин, а норми процесуального права – порядок, процедуру, форму реалізації норм матеріального права [7].

Юридичний процес трактується як динамічний склад фактів, що мають правове значення; завжди визначена сукупність послідовних дій і фактів, які здійснюються [8].

В.М. Бевзенко визначає процес через діяльність компетентних органів із вирішення спорів і притягнення винних до відповідальності. Інакше кажучи, під юридичним процесом розуміється конкретна процесуальна процедура, сутність якої полягає в охороні правовідносин [9].

У більш широкому значенні юридичний процес визначається через нормативно встановлені форми упорядкування юридичної діяльності, спрямовані на оптимальне задоволення й гарантування інтересів суб'єктів права [10].

Юридичні процеси можна класифікувати за різними підставами: за правовими формами діяльності держави (нормотворча, правозастосовна, контрольна-наглядова, установча, правотлумачна тощо); за предметними матеріальними нормами: законодавчий процес; виборчий процес; бюджетний процес; земельний процес тощо (ці види процесів слугують елементом загальної регуляції відповідної галузі в межах конституційного, бюджетного законодавства й концентрують дії, спрямовані на досягнення головної мети закону, – складання та виконання бюджету, проведення голосування, формалізацію його підсумків тощо); за видами судового розгляду (конституційний, цивільний, господарський, адміністративний, кримінальний). Судові процеси вибудовуються слідом за відповідними галузями матеріального права.

Сьогодні розробляється поняття механізму фінансово-процесуального регулювання як динамічної системи правових засобів, за допомогою яких упорядковується фінансова діяльність уповноважених органів і посадових осіб у процесі мобілізації, розподілу й використання фінансових ресурсів держави та органів місцевого самоврядування, а також під час контролю за рухом цих коштів [11, с. 5]. Досягається це завдяки закріпленню процесуально-правовими нормами правосуб'єктності учасників фінансово-правового процесу; виділенню юридичних фактів, що визначають динаміку фінансових процесуальних правовідносин; виділенню особливих засобів, форм і способів здійснення фінансової процесуальної діяльності; виділенню компетенції суб'єктів владних повноважень, які беруть участь у фінансово-правовому процесі, тощо.

Загальнотеоретична концепція юридичного процесу має тривалу історію становлення. Вона характеризується певними етапами, кожний із яких має своєрідне самостійне значення. Основою для формування концепції юридичного процесу є теорія «судового права», що створила передумови для об'єднання кримінального та цивільного процесів на основі спільності їхніх положень і правил. Наступним етапом стала ідея юрисдикційних виробництв Н.М. Полянського, яка сприяла уніфікації правосуддя й визначенню єдності процесуальних правовідносин. Поява теорії юридичного процесу В.М. Горшенєва забезпечила можливість самостійного дослідження процесуальної форми як загальнотеоретичної категорії [1, с. 345].

Аргументуючи появу нової процесуальної галузі, ми свідомі того факту, що відокремлено від процесу існує категорія юридичної процедури. Ми підтримуємо позицію О.В. Кузьменко: від формування процесуальних галузей треба відрізнити інше явище, характерне для правової системи, – розвиток процедурних форм та інститутів, що опосередковують правотворчу й правозастосовну (індивідуально-регулятивну) діяльність компетентних органів із регулювання суспільних відносин. Розвиток цих

процедурних форм та інститутів не має наслідком утворення самостійних галузей права. Водночас вони потребують регламентації, що безпосередньо відбиває управлінську природу правового регулювання цих відносин (накопичення інформації, система узгодження, прогнозування тощо). Такого роду процедурні форми й інститути – що особливо суттєво – невіддільні від матеріально-правового регулювання та разом із матеріально-правовими інститутами включаються до відповідної матеріальної галузі, зокрема адміністративного права, земельного права, права соціального забезпечення [12, с. 69].

На відміну від процедури, юридичний процес (від лат. *processus* – рух уперед) – урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій із підготовки, прийняття й документування юридичних рішень загального та індивідуального характеру. При цьому відповідно до процедурно-процесуальних норм застосовуються норми матеріального права, вирішуються індивідуально-конкретні справи й фіксується їх розгляд у правових документах [13, с. 497].

На сьогодні до нормативної правової термінології сталою категорією вже увійшла конструкція бюджетного процесу. Чи є бюджетний процес юридичним процесом? Відповідь є очевидною – так, бюджетний процес, незважаючи на те що він не є судовим, являє собою чітку послідовність дій уповноважених суб'єктів на відповідних його стадіях. Він лише й тільки базується на приписах законів та нормативно-правових актів.

Податкове право нині вже майже сформувалось як окрема від фінансового права галузь, зі своїм об'єктом, предметом правового регулювання, яким є відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів.

Більше того, Податковий кодекс України вводить в законодавчу термінологію поняття фінансової відповідальності (ст. 111 Податкового кодексу України). Тобто, законодавець уже визначився, що за порушення законів щодо питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на відповідні контрольні органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова, адміністративна й кримінальна. Фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) і/або пені. Кримінальна відповідальність настає через застосування кримінально-процесуальних норм, адміністративна – відповідно, адміністративно-процесуальних норм. Логічним убагаються, що й фінансова відповідальність настає через реалізацію норм фінансово-процесуальних, а не норм інших видів юридичних процесів.

Такі великі за обсягами та значущі за змістом елементи особливої частини фінансового права, що формують інститути обов'язкового державного страхування; кредитування; публічного регулювання банківської діяльності; валютного регулювання, також уписуються до концепції фінансового процесу. Тут є стадійність, чітко визначена послідовність дій, що не може бути змінена волевиявленням учасників. Так, інститути страхування (загальнообов'язкового державного) й кредитування вимагають від контрагентів суб'єкта публічної адміністрації спочатку набути відповідного статусу, потім здійснити низку дій процесуального характеру, щоб реалізувати свої права.

Недостатня ефективність діяльності суб'єктів провадження у справах про порушення законодавства з фінансових питань щодо адміністративно-правового впливу на фінансовий стан суб'єктів господарювання бюджетної та недержавної форм власності у сфері фінансової діяльності зумовлена недосконалістю нормативно-правової бази [14, с. 111].

Л.М. Касьяненко слушно визначає, що для фінансово-правового процесу характерним є те, що його види: бюджетний, податковий, контрольний, валютний – спрямовані на реалізацію самостійних груп фінансово-матеріальних норм, які також являють собою відповідні правові інститути фінансового права. За юридичною природою вони є складними й включають у себе велику кількість різних проваджень [15].

Висновки. Питання фінансового процесу вимагає уваги наукової еліти, насамперед спеціалістів із фінансового права. Неefективним є, на нашу думку, розвиток теорій про фінансову відповідальність, про фінансові санкції та фінансовий примус без огляду на прогалини з їхнім відповідним заповненням у законодавстві, теорії права, фінансовому матеріальному праві, що стосуються фінансового процесу. Так як процес має місце в практичній діяльності, суспільство й держава, по суті, користуються процесуальними нормами фінансового права; практика на крок попереду дослідників; від науковців сьогодення вимагає розробки, обґрунтування теорії, принципів, загальних положень об'єктивно існуючої категорії – фінансового процесу.

Серед ознак правової процедури називаються ієрархічність, структурованість правових відносин, наявність чітко визначених суб'єктів, націленість на досягнення правового результату, нормативна урегульованість, імперативність.

Фінансовому процесу за результатом розробки й структуризації основних його положень повинні бути притаманними такі ознаки: наявність попередньо визначеної моделі поведінки суб'єктів, синхронність виникнення й реалізації процесуальних норм для учасників фінансово-процесуальних відносин, рівність юридичної сили фінансово-процесуальних норм, погодженість між нормами процесуального та матеріального фінансового права, визначеність меж регулятивного впливу фінансово-процесуальних норм, доступність фінансового процесу в інформаційному плані, визначеність, закріплення й відповідність змісту фінансового процесу в ієрархії законодавчих актів країни.

Список використаної літератури:

1. Фатхутдінова О.В. Юридичний процес: основні підходи до поняття / О.В. Фатхутдінова // Правова держава : щорічник

наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 9. – К. : Ін Юре, 1998. – 477 с. – С. 341–347.

2. Штефан М.Й. Цивільний процес / М.Й. Штефан. – К., 1997. – 608 с.

3. Михеєнко М.М. Кримінально-процесуальне право / М.М. Михеєнко, В.В. Молдован, В.В. Шибіко. – К., 1997. – 352 с.

4. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.В. Шибіко. – К., 1999. – 536 с.

5. Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / под ред. П.Е. Недбайло, В.М. Горшенева. – М., 1976. – 246 с.

6. Теория юридического процесса / под ред. В.М. Горшенева. – Х., 1985. – 346 с.

7. Адміністративна юстиція. Адміністративне судочинство : [навч. посіб.] / [Т.О. Коломоєць, Г.Ю. Гулевська, Р.В. Сінельник, І.О. Сквірський] ; за заг. ред. Т.О. Коломоєць, Г.Ю. Гулевської. – К. : Істина, 2007. – 152 с.

8. Бандурка О.М. Адміністративний процес : [підручник для ВНЗ] / О.М. Бандурка, М.М. Тищенко. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 286 с.

9. Бевзенко В.М. Адміністративні суди України : [навч. посіб.] / В.М. Бевзенко. – К. : Алерта; КНТ, 2006. – 271 с.

10. Административно-процесуальное право : [курс лекций] / под ред. проф. И.Ш. Кисляханова. – М. : ЮНИТА-ДАНА, 2004. – 399 с.

11. Касьяненко Л.М. Процесуальні норми у фінансово-правовому регулюванні / Л.М. Касьяненко // Фінансове право. – 2011. – № 4 (18). – С. 4–7.

12. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу : [навч. посіб.] / О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 208 с.

13. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 3-тє видання. – К. : Алерта ; ЦУП, 2011. – 524 с.

14. Пробко І.Б. Особливості провадження у справах про порушення законодавства з фінансових питань / І.Б. Пробко // Наше право : науково-практичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 112–115.

15. Касьяненко Л.М. Фінансово-правовий процес : [монографія] / Л.М. Касьяненко. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – 505 с.